

YU ISSN 0350-185x

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

XXXVIII

Уређивачки одбор:

*др Даринка Горџан-Премк, др Ирена Грицкай, др Милка Ивић, др Павле Ивић,
др Радослав Кайичић, Блаже Конески, др Тине Логар, др Александар Младеновић,
др Асим Пецо, др Миџар Пешикан, др Живојин Сјанојчић, др Драго Ђујић*

Главни уредник
МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1982

ПРИКАЗИ И КРИТИКЕ

PAVICA MRAZOVIĆ I RUŽICA PRIMORAC, *Nemačko-srpskohrvatski frazeološki rečnik*, 1981, Београд, 1—1004 (са освртом на раније чланке истих аутора везане за одговарајућу проблематику).

Немачко-српскохрватски фразеолошки речник П. Мразовић и Р. Приморац пружа прилику да се проговори и о припремном раду ова два аутора, који се, између осталог, остварио у раније објављеним чланцима. Он такође даје повода да се каже која реч о одређеним питањима фразеологије уопште.

Дугогодишње припремање фразеолошког речника, одабирање и ишчитавање литературе, ексерциција и класификација грађе, заједно са упознавањем теоријских и методолошких расправа, што је све потрајало око двадесет година, резултирали су, пре Речника, тиме да су Р. Приморац и П. Мразовић шездесетих година објавиле четири чланка (сва четири у коауторству), у којима су интензивно улазиле у проблематику и налазиле своја одређења. Ти чланци представљају својеврсне скице за садржински и методски профил капиталног дела које се недавно појавило.

У чланку *Pokušaj klasifikacije frazeoloških izraza nemačkog jezika, njihovi izvori i stilske funkcije*, Годишњак Филозофског факултета (1964—1965, Нови Сад) 283—303, аутори су изнели Виноградовљеву поделу устаљених лексичких веза: поделу на фразеолошка срашћења, фразеолошка јединства и фразеолошке спојеве („сочетания”).¹ Поред тога су ставили посебан нагласак на неке одређене везе, и то на лексичке парове (старо и младо, *wieder und wieder*), на крилате речи одн. цитате,

¹ У совјетској лингвистици се дуго одржавала, и још се у одређеној мери одржава, подела фразеолошке грађе коју је дао В. Виноградов у својим познатим радовима: Основные понятия русской фразеологии как лингвистической дисциплины, Труды юбилейной научной сессии ЛГУ (1946, Лењинград); Об основных типах фразеологических единиц русского языка, зборник: А. А. Шахматов (1947, Москва—Лењинград); одељак „Основные типы фразеологических единиц в русском языке”, стр. 21—28, у књизи Русский язык (1947, Москва—Лењинград). Концепције се донекле ослањају на раније поставке Ш. Балија. Сам Виноградов је временом нешто модификовао своја схватања.

на одломке из пословица који су се фразеологизирали.² По њиховом мишљењу, изнетом овде, „у фразеолошке јединице улазе и поједине самосталне речи у пренесеном значењу, као нпр. реч *Backfisch* = шипарица”, стр. 290.³ Рецимо одмах да у Речник, издат петнаестак година касније, појединачне речи нису ушле као фраземе, пошто не одговарају једном од основних критеријума (нису комбинације засебних речи). Тако је у Речнику изостало не само *Backfisch* (појављује се у оквиру јединице *Backfischmanieren haben*, јер је језик ову „псеудофразу” увео у даљу фразеологизацију), него, нпр., и *Vlaustrumpf* = плава чарапа (тј. досадна и педантна учена жена) — јединица чији је улазак спречила само специфична природа немачког језика у коме се обилато граде сложенице. Даље је у чланку дата доста обимна и за читаоца занимљива грађа која обухвата разноврсне фразеолошке јединице (у класичном смислу), цитате, крилатице и делове пословица, са објашњењима о њиховом пореклу. Из тих објашњења се сагледава сва временска и просторна разноликост изворишта, међујезичка покретљивост и виталност „успелих обрта” током дугих векова и миленијума.

У другом чланку: *Neki metodski postupci u obradi nemačkih frazeoloških izraza, Pedagoška stvarnost* св. 6 (1965, Нови Сад) 358—369, аутори се дотичу оних питања која ће имати касније да решавају или да испољавају кроз своја решења. Ту је реч о томе да је фразеолошки фонд уопште тешко разграничити; да се фразе махом издвајају од осталих лексичких комбинација немогућношћу дословног превода, мада има, разуме се, случајева када су и преводи на други језик значењски блиски; фразеолошке јединице се понекад одликују неубичајеним граматичким конструкцијама; оне, затим, могу вршити функцију разних реченичних делова, пошто по значењима нагињу лексикализацији, иако представљају спојеве речи. Приликом тражења кључце речи у јединици може се примењивати било семантички, било граматичко-структурални принцип. Овај други, по мишљењу аутора, треба да има предност. О фразеолошким јединицама се још износи да се оне деле на потпуно непроменљиве, затим такве где се поједине компоненте могу парадигматизовати (мењати по временима, по падежима), и оне у којима се могу замењивати поједине речи. И овде, као и у другим радовима, П. Мразовић и Р. Приморац спомињу зачетнике појединих теорија или шире прихваћених тумачења.

Трећи чланак носи назив: *Prilog razmatranju frazeologije nemačkog jezika, Живи језици VII/3—4* (1965, Београд) 47—54. Писци говоре о нерашчишћеним појмовима и неједнообразним терминима код немачких

² Виноградов је био склон да целе пословице и изреке, дакле заокружене реченице, сврста у своја фразеолошка јединства, у раду *Основные понятия...* (в. бел. 1). Ово је касније било подвргавано сумњи и критици. Практични разлози при састављању фразеолошких речника изискују да се у њих уноси и таква грађа, што су учинили и аутори о којима се овде говори.

³ В., нпр., у Уводу за „Фразеологический словарь русского языка”, саставили Л. Војнова, В. Жуков, А. Молотков, А. Федоров (1967, Москва), где се говори о томе да неки укључују у фразеологију и засебне речи, као што су галиматџа, сумбур, абракадабра итд., стр. 7.

теоретичара када се има у виду ова тематика. Разграничавање фразеолошких јединица би требало вршити у два правца: у односу на слободне спојеве речи и на изоловане речи. Њихово диференцирање од слободних спојева успешно је извршио, кажу аутори, В. Виноградов: те јединице се репродукују као нерашчлањиве целине, оне су семантичке целине а не збирови семантичких елемената, итд. Од изолованих речи се разликују по томе што се њихови саставни делови употребљавају и ван њих, док морфеме, тј. саставни делови изолованих речи, постоје само у речима. Своју поделу фразеолошких јединица Виноградов је дао према њиховој семантичкој вредности (споменута напред срашћења, јединства и спојеве), а подела се, по схватањима совјетских германиста А. Искоса и А. Ленкове, може вршити и према граматичкој структури. П. Мразовић и Р. Приморац даље разматрају Виноградовљеву поделу у једној каснијој модификацији, где је редослед друкчији. Поводом једне посебне врсте фразеолошких спојева, тзв. аналитичких, умесно примећују да не треба тежити њиховом свођењу на једну лексему, како то желе неки немачки чистунци: Arbeit leisten = обављати посао има свог стилског и другог оправдања (може се проширити: eine große Arbeit leisten), тако да није ни пожељно ни могућно овај спој увек замењивати са arbeiten.⁴ За фразеолошка јединства карактеристична је семантичка двослојност, уколико се њима описују могуће радње а не фикције; она се могу употребљавати и у правом значењу, поред пренесеног и фразеологизираниг: dem Faß den Boden ausschlagen. Трећа група, срашћења, не одају свој прави, примарни смисао, јер је слика на којој су заснована постала током времена замагљена (aus dem Stegreif sprechen = говорити без припреме), а понекад су то и устаљене елипсе.

Имамо, најзад, четврти рад: Problemi razumevanja, prevodenja i upotrebe frazeoloških jedinica u nemačkom jeziku, Живи језици XI/1—4 (1969, Београд) 107—120. Ту се, најпре, говори о неједнаком или непотпуном разумевању појединих јединица међу представницима истог језика или код разних народа, затим о неједнакој вредности истог споја у разним стилским слојевима. Даље се спомињу путеви којима су се цитати, пословице или крилатице преносили преко временских и географских међа. Интересантна су запажања о томе да се изрази могу

⁴ Специјално у структури немачког језика леже и други разлози за чување и чак и умножавање таквих обрта. — Код нас се чују сличне примедбе, наиме, да су спојеви као „вршити припреме” канцеларизми, варваризми, новинарски клишеи. Ипак, приметимо да израз „вршити велике припреме” тешко може да се тачно замени глаголом „припремати” са неким прилогом или другим додатком. Запажања о томе да такви обрти нису дубље уврежени у српскохрватском језику (без обзира на то да ли су калкови или нису, да ли их говори неурбано становништво или не) имају одређену историјску основу. Наши говори, пре формирања општег књижевног језика, нису прошли кроз фазе убрзаног обогаћивања таквом врстом синтагми. За руски се утврђује да су образовања овог типа, дакле, образовања састављена од значењски мање-више испразњеног глагола и девербативне именице, живнула у њему од краја XVIII в. (В. Виноградов, Очерки по историји руског литературног језика XVII—XIX вв., 2. изд. (1938) 414, цит. према зборнику: Вопросы лексики и фразеологии современного русского языка (1968, Ростов) 119). У руском су се она умножавала под утицајем одговарајућих обрта у европским језицима.

духовито допуњавати или парафразирати, уколико говорник одн. писац има способности за то. Треба, међутим, имати стилског слуха. Неки су изрази „непробојни”, те се не смеју мењати; исто тако, може се упасти у стилску рогобатност уколико се фразеолошка грађа невешто комбинује или гомила. Чланак је занимљив поготову због великог броја примера. Као припрема двеју ауторки за коначну израду великог речника он је послужио, свакако, оном својом димензијом која се после исказала у стављању стилских и других ознака, тј. скраћеница, уз немачке и српскохрватске фраземе.

Ова четири чланка укратко су приказана овде као врста антиципираног увода у најновије обимно дело, у коме не би могло бити места за све ове идеје и обавештења. Нема нарочите сврхе подвргавати их оцени из данашње перспективе. Они су писани доста давно, пре изласка неких од оних студија које су инспирисале поједина данашња искуства — искуства не само разних других каснијих теоретичара и састављача сличних речника, него управо и самих аутора о којима је овде реч. У сваком случају треба подвући да су у време када су штампани, ови чланци садржали много занимљивог и новог за нашу науку о фразеолошким појавама, а та се наука код нас ни до данас није живље развила.

Прелазећи на приказ Речника треба на првом месту истаћи да је он прављен на основу врло обимне литературе, која је уз њега и наведена: то су лексикографска дела, књиге, публицистика, периодична и дневна штампа, а исто тако и магнетофонски снимци са дијалошком грађом. Властита ексерцизија (коју је, судећи по постојећим иницијалима уз изворе, већим делом извршила Р. Приморац) допуњена је подацима из Одељења за речнике савременог немачког језика при Академији наука у Берлину, НДР, као и материјалом из Редакције Дуденових издања Библиографског института у Манхајму, СРН (овај избор је направила П. Мразовић). Приликом ексерцизије П. Мразовић се опредељивала за лепу књижевност, а Р. Приморац за дела из друштвених наука.

У Предговору се каже да су обрађена „дела почев од друге половине XIX века (углавном она која се и данас читају) па све до наших дана”. Намеће се асоцијација како се савременим немачким језиком сматра оно што је писано од времена Гетеа и Шилера наомамо, и како се не би смео изоставити језик барем ових књижевних великана, пошто се, несумњиво, и они данас читају. Али списак коришћених извора показује да су они такође заступљени, а поред њих Лајбниц и Кант, Лесинг и Хајне и други, само што је изостала прикладна напомена у Предговору. Разгледање извора наводи на закључак да су састављачи посебну пажњу поклонили новијој политичкој, социолошкој, економској и сродној литератури, исто тако филозофској, психолошкој и педагошкој. Као прва може се јавити примисао да су писци оваквих књига, вероватно, ипак сиромашнији у погледу фразеолошког блага — а то не представља несумњиву истину. Чак обратно, белетристи могу фразеологију избегавати управо се плашећи калупа у свом изразу. На другој страни, публицисти који, неоптерећени наглашеним стилистичким амбицијама, желе да своје идеје изразе што убедљивије и сликовитије, често прибе-

гавају постојећим фигурама, изрекама и сличним спојевима као врсти сугестивне изражајне стратегије. Код филозофа, код представника политичких, економских и сродних грана знатан проценат клишетираних целина отпада на аналитичке (објективне, неафективне) лексичке везе.

Аутори су прикупили картотеку од близу 200.000 листића и из њих издвојили око 20.000 немачких фразеолошких јединица, одн. око 30.000, ако се рачунају и њихова различита значења. На тај начин су створили најобимнији фразеолошки тезаурус са немачког говорног подручја (укључени су извори из обе Немачке, Аустрије и Швајцарске), први овог типа и опсега у европској германистици. Уз показане немачке фраземе давани су и примери (који нису превођени), што веома подиже вредност Речника. Како је речено у Предговору, примери су давани „да би се, поред значењског гранања једног одређеног израза, предочавали и начини употребе са граматичког аспекта а истовремено и стваралачки однос појединих писаца према овим сложеним језичким средствима”. Поред тога, код неких јединица се појављују и историјска тумачења о настанку израза: нпр. код *für jemanden durchs Feuer gehen* (одредница *Feuer*), код *etwas auf die lange Bank schieben* (*Bank*), али, рецимо, не и код *für jemanden die Hand ins Feuer legen* (*Hand*). Напред смо рекли да су таква објашњења за читаоца уопште привлачна. Ипак мислимо да би за речник оваквог типа све историјске информације — уколико су познате — представљале оптерећење, док само местимична тумачења дају повода да се помисли о неком одсуству система, о презентацији онога до чега се успут дошло. То ипак не умањује значај и занимљивост ових обавештења, у оном обиму у коме су дата.

Споменуто је већ обележавање стилске вредности, поред кога иду и друге врсте ознака: подаци о социјалном или временском слоју, струковној области и др. Аутори кажу у уводним напоменама: „Стилски слој немачких фразеолошких јединица као и српскохрватских еквивалентна није било увек могуће сасвим објективно и доследно обележити” — што је ван сваке сумње оправдана ограда, с обзиром на разливене границе између слојева, као и на могућност субјективних оцена. Треба истаћи да су у овај речник ушле ознаке које заслужују пажњу лексикографа. С једне стране, ту су неке које су сасвим специфичне за ово дело (Аустр., Берл. = берлински градски дијалекат и др.), а с друге — такве које су у нешто већој или чак и у малој мери условљене карактером речника, те представљају извесно освежење у пракси на нашем језичком подручју: библ[ијски], грубо, изв[ештачено], карт[ашки], књ[ишки], а посебно има: књижено, крил[атица], подсм[ешљиво], пом[одно], потц[ењивачки], прег[еривање], рад[ио] и тел[евизија], свеч[ано], студ[ентски], тин[ејџерски] итд. Ова номенклатура, јасно, подразумева танану процену грађе, и поред свих тешкоћа и могућних, споменутих напред, колебања и огрешења⁵.

⁵ У лексикографији претежу „негативне”, тј. дисквалифицирајуће стилске и експресивне ознаке; нису уобичајена обележја за „одобравање”, „одушевљење” и сл. Свакако је та појава условљена реалним стањем ствари у језику, психологијом језичког твораштва и лингвистичког просуђивања о њему, где граматичке карактеристике (творба речи) играју своју посебну улогу.

Да бисмо завршили све о — условно тако названој — техничкој страни Речника, укажимо још на принципе у издвајању кључне речи као одреднице. Аутори напомињу да се са сигурношћу ниједан члан фразеолошке јединице не може, у принципу, одредити као значењско језгро, па су зато као одреднице узимане поједине граматичке категорије, по утврђеним правилима. Ако се у фразеолошкој јединици јавља именица, она служи као одредница, односно, прва именица је одредница уколико их има више. Ако са неким придевом има више израза, онда се он сматра кључном речју, као што је случај и у изразима где стоји само придев одн. прилог са неким глаголом. Аналогно случају са изразитом фреквенцијом придева, даје се и глагол као одредница уколико се он појављује у већем броју израза са придевом или прилогом. (У питању су захтеви везани за појаву фразеолошких гнезда.) Глагол је кључна реч тамо где је фразема вербална а без именице.

Све је ово, разумљиво, ствар слободног избора међу принципима, коме се не може замерати, пошто би и друкчији избор неминовно изискивао уводна тумачења, оградe, и садржао разна несавршенства. Међутим, треба напоменути да се чак и при оваквом опредељењу за једну наизглед граматичку конвенцију не може избећи утицај семантичких чинилаца. Видели смо да се узима у обзир то да ли се са придевом или глаголом гради већи број фразема, а ово већ значи да се избор кључне речи каткад повезује и са семантиком једне од речи у јединици која се разматра: речи која је способна да изгради око себе богатије фразеолошко гнездо. Овим ураћамо у саму проблематику фразеологије. Једно од интересантних питања у овој проблематици — досада мало обрађивано — јесте питање о томе којим значењским класама припадају те речи које се чешће експлоатишу у идиоматици. Аутори у уводним напоменама примећују да су то именице које означавају делове тела или важне чиниоце људске средине (вода, кућа, пут). Додали бисмо да су то и називи за сликовитије радње, затим за боје, јер већина има неку општеусвојену симболику, за појмове који важе уопште као карактеристични, упадљиви или смешни. Ово су већ питања за сасвим посебну расправу, али се та питања лепо могу проучавати управо на грађи овог или оваквог речника.

Избор немачких јединица направљен је на веома широким основама, из прагматичних и дидактичких разлога. Унето је, начелно, оно што Виноградов подразумева под фразеолошком грађом, а то значи да за ауторе фразеологија не садржи само значењски померене, фигуративне и стилизоване изразе, него ту улази свака стабилна комбинација речи уопште, макар она представљала неко „безбојно“, аутоматизовано граматичко средство за везивање у реченици или сл. У поређењу с руским материјалом којим Виноградов илуструје своја схватања, овде је грађа, на једној страни, сужена, пошто изостаје архаична фразеологија, као и дијалекатска, осим из опуса Герхарда Хауптмана и још неких изузетака; грађа је сужена и стога што у немачком језику мноштво спојева разних врста (сложни термини, вишечлани везнички или прилошки изрази итд.) прелази у сложенице. Све вишечлане термине и сложену номенклатуру (парни когао, војни аташе, вирусни грип) практично је и немо-

guhe obухватити, а што је још важније — речник који је пред нама поставља себи као задатак контрастирање немачке и српскохрватске грађе, а не теоријску обавезу да изнесе све што се у немачком уопште појављује у облику сталне синтагме, а што мање-више гласи исто и у другим језицима.⁶ С друге стране, аутори у великој мери проширују залиху својих јединица случајевима који стоје на самој граници фразеологије, опет из практичних разлога.

Као што је речено, у овом речнику налазимо различите врсте устаљених лексичких веза, почев од таквих као што су *im hohen Maße* = у великој мери, или *alles in allem* = све у свему (код нас германизам), *nur so* = тек тако, *das haben wir alles schon gehabt* = све је то већ одавно познато, за које се може рећи да су готово сасвим мотивисане одн. препознатљиве без лексикографског тумачења, па преко веза типа *wie dem auch sei* = било како било, *pein, so was* = ма шта кажеш, и других многобројних постојаних обрта, дијалогских шаблона, општепознатих цитата, афоризама, све до пословица, нпр. *meid', leid' und schweig', kommt die Zeit* = трпен спасен и др. Истакнуто је већ напред да се пред нама налази изванредна збирка такве грађе са немачког подручја.

Постоји нарочита врста узелних лексичких веза (в. и напред, поводом *Arbeit leisten*), где спадају многобројни сложени (могу се назвати и аналитички) предикати са јачом или слабијом семантичком вредношћу њихових раздвојених чланова: *ein Ständchen bringen, kein Ende finden, eine Sitzung halten; Einsicht haben; die Flucht nehmen*, итд. Идиоматичност тих веза осећа се понекад само у контрасту са истозначним везама у другим језицима, или чак ни тада не одмах, али она ипак постоји, стога и те везе заслужују да уђу у дело оваквог обима, као што је и учињено у Речнику. *Ein Ständchen bringen* није „донети серенаду” (рецимо, уручити неке штампане ноте серенаде), него „певати” или „отпевати” (одсвирати) серенаду”; *kein Ende finden* скоро да се може превести као „не наћи краја”, али се српскохрватски ипак говори „немати краја” (или: „немати ни краја ни конца”, како је забележено у Речнику); *eine Sitzung halten*: каже се и код нас „држати седницу”, али је и упркос томе у питању фразема, јер синтагма у целини не значи оно што значе заједно њени делови, и у неким другим језицима се појам „заседати” тако не изражава. Што се тиче, нпр., везе *Einsicht haben*, проблем је у томе што ово не значи само „имати увид” (које је опет у том облику не-

⁶ У Речнику налазимо, нпр., *Archimedischer Punkt*, али због умереног значења: срж, ослонац. Према В. Виноградову, сложени термини и номенклатура иду у фразеологију (В.: С. Гаврић, Конвенционалне устойчиве сочетания в аспекте фразеологии и стилистики, зборник: Исследования по стилистике (1974, Перм) 131—146). Конвенционалне јединице су по Гаврићу: спојеви директне номинације („лапчана реакција”), спојеви са преосмишљеном компонентом („земљина оса”), метафоричке структуре („Велики Медвед”), условне номинације („Морзеова азбука”). Оправдано је разматрати и такве спојеве, зато што ни они нису увек једнаки од језика до језика: руски се каже „теорема Пифагора”, сх. чешиће „Питагорино правило”; рус. „численный состав” (војни израз), а сх. „бројно стање”. Уп. танану разлику: нем. *das Gesetz der großen Zahl* (јд.) == сх. закон великих бројева (мн.), што су Р. Приморац и П. Мразовић и унеле у Речник.

преводиво на неке језике), него је и двозначно, тј. значи и „имати увиђавност”. Све такве везе једва да се могу побројати, те у Речнику не налазимо, нпр, *die Flucht nehmen*. Глагол *nehmen*, истина, има — према старијем речнику Ристића—Кангрге, али не и према новом⁷ — у својој семантици и значење „почети”, тако да би споменута веза значила „почети бекство”, у ствари, просто „побећи”; ипак би, према критеријумима примењеним у мноштву примера, и она заслужила да буде забележена.

Као што видимо, настаје питање границе између лексичког, лексикографског значења речи и њене значењске улоге у оквирима фразеолошких јединица. Да ли је *nehmen* одиста „почети”, или само *Flucht nehmen* значи „почети бекство”, „дати се у бекство”? Шта је, нпр., „дубок” у „дубока старост”? Да ли је то придев са једним од својих утврђених значења (у Речнику САНУ, дубок 4.б.: „који је достигао пун развој, поодмакао; касни, позни”), или је то атрибут уз именицу „старост” који служи за то да заједно с њом сачини фразеолошку јединицу? У корист регуларног значења говоре примери (у Речнику САНУ) у којима поред „дубока старост” стоји и „дубоке године”, „дубока ноћ”, „дубока јесен”. Али и зрелост може достићи пун развој, па опет није уобичајено да се каже „дубока зрелост”, и лето може бити поодмакло и позно, а ипак се не каже „дубоко лето”. Није у питању ни нека основна, заједничка супсемантика са призвучком тешког, мрачног, безнадног, јер знамо да се може рећи „дубок летњи мир”. Сем тога, немачки се за старост каже *hohes Alter*, а не *tiefes Alter*, што потврђује да је наша веза фразема бар у међујезичком аспекту. У специјалним студијама се говори о томе како нека реч (овде: придев) може у цео низ или серију фразеолошких јединица — али само у ограничену серију — унети одређену инваријантну идеју; што је већи број таквих могућних јединица, спојени су даљи од фразеологизма и слободнији су, а дата реч има изразитију и употребљивију лексичку вредност — и обратно. Предлажу се егзактни методи за процену јаче или слабије омеђености семантике у таквим случајевима. Спомињемо све ово зато што је то било једно од најосетљивијих питања која су аутори Речника имали да решавају, а о коме нису још говорили у својим ранијим чланцима. Из Речника се види да су се они трудили да унесу све што одговара таквом посматрању фразеологизације, нарочито оне случајеве где се немачки и српскохрватски не поклапају, као што је то, нпр., случај код показаног *hohes Alter* = дубока старост.

Ово су, по нашем мишљењу, проблеми далеко значајнији од питања — теоријски, не и практично усмерених — о томе да ли, рецимо, пословице, изреке итд. спадају или не спадају у област фразеологије. Ту могу постојати ставови готово налик на конвенције, а мерила за њихово утврђивање су друкчија, и то лакше специфичне тежине.

Аутори Речника указују на потребно синтаксичко окружење фразема (додаци *jemandem*, *jemanden*, *etwas* и др.), што има своју, како лин-

⁷ Речник српскохрватског и немачког језика, други део: Српскохрватско-немачки (1928, Београд), s.v. узети II intr. 1: узе бегати = *er nahm die Flucht*. Тогa нема у: Енциклопедијски немачко-српскохрватски речник I и II (1963, Београд), ни под *nehmen*, ни под *Flucht*.

гвистичку, тако и чисто употребну вредност. Тиме се диференцирају тзв. отворени изрази, који за себе захтевају наслон или разрешење (etwas zu hören bekommen), од затворених који су сами себи довољни (übers Jahr um diese Zeit, wenn der Papst die Grete freit = никад).

Такозвана десна страна овог речника представља тумачења на српскохрватском. Она је у сваком случају не мање интересантна за немачког корисника, који жели да се обавести о српскохрватским еквивалентима, него што је за нашег читаоца који жели да разуме немачки израз. На десној страни постоје, како фразеолошки еквиваленти, тако и описна објашњења, дефиниције. Фразеолошки преводи, уколико их је било могуће наћи, такође су обележени, где је то потребно, стилистичким и другим ознакама, а то је још једна врлина овог дела, јер се тиме не само приказује, него на изванредан начин и обрађује наша грађа. На пример, ... daß es (nur so) eine Art hat = како ваља; ваљано [нису фраземе]; да све пршти [фр.]; да је милина гледати; све у шеснаест; бог те видео; бог те мазао [све фраземе; само код последње стоји „фам.“, мада би се ова ознака, чини нам се, могла односити и на два претходна превода]. Постоји једна тешкоћа, која се јавља онда када на српскохрватској страни стоје фраземе, али неутралне, без потребе за било каквом ознаком. Ако се у преводима даје само таква грађа, или напоре до фразеолошка и експликативна, а она прва без ознака, немогуће је знати, поготову када је корисник странац, шта је шта: jemanden einen Floh ins Ohr setzen = тутнути коме шта у главу [очигледно, фр.]; обеспокојити га [није фр.]; пробудити неку жељу, неку мисао која не да мира [? Странац не зна како да процени „пробудити жељу“]. Код ihn stört (aber auch) die Fliege an der Wand читамо тумачење: све му смета; једи га свака ситница, и мува на зиду — па остајемо у недоумици да ли је овај додатак о муви експликативан, тј. дат само као превод, или је целина која почиње са „једи га . . .” — фраза, коју ми не познајемо. У Речнику су, дакле, објашњења пружена не само довољно, већ и максимално, и суфицитарно, ако се тако сме рећи; друга је ствар што се помоћу такве врсте приручника ипак не би могли увек проналазити стилски верни еквиваленти на једној и другој страни, и поред тога што много путоказа за то постоји.

Успела су решења када се пословице преводе пословицама: man muß den Mantel nicht größer machen, als das Zeug hergibt = пружај се према губеру. Пажљива студија међујезичких паралелизама, макар, ево, и на грађи само овог речника, омогућила би изванредна открића о „мисаоним константама” или „лутајућим мотивима” у области пословичког стваралаштва, као и о богатом позајмљивању, рецимо, о „германизмима” међу пословицама код нас или сл. Исто то вреди и за друге разне „уобичај узете речи” и за мање идиоматске целице.

У ређим случајевима објашњење не може да се искаже граматички адекватно: Flederwische feil haben = продавати перушке, пајалице — а уз ово се морало додати у заградама: „каже се за остарелу девојку, коју више нико не проси”.

Потрага за српскохрватским фразеолошким еквивалентима била је посебан подвиг, јер су у време израде Речника као могућни подсетници стајали на располагању само речник двојеу Матица и нови речник Ристића-Кангрге, док је Речник САНУ био тек на својим почецима.

Постоји податак да се Савезна Република Немачка интересовала за откуп леве, тј. немачке стране овог дела, заједно са илустративним примерима, ради касније израде шпанске, енглеске, француске и других верзија. Осим тога, у Предговору читамо: „Са задовољством смо се одазвале жељи наших колега са Семинара за славистику Универзитета у Манхајму да им рукопис овог речника ставимо на располагање како би га могли користити при састављању српскохрватског једнојезичног и српскохрватско-немачког фразеолошког речника”. Данас имамо пред собом невелику књигу Јиргена Петермана и Штефана Ритгасера: *Kleines Wörterbuch der kroatisch-serbischen idiomatischen Redewendungen mit deutschen Entsprechungen . . .* (следи исто на нашем језику), 1980, Манхајм, стр. I—X + 1—129, издавачка кућа Hueber, која је заједно са београдском Просветом издала речник Ристића—Кангрге из 1963. г. У предговору овог лексикографског приручника сарадња са Београдом се, додуше, не спомиње изричито; указује се на то да су информације, поред осталог, „добивене од говорника којима је матерински језик хрватско-српски”.

Свакако да би се нашло немачких израза који нису ушли у ову фразеолошку ризницу, пошто се могло десити да се понеки израз игром случаја није појавио током прибирања грађе. Такође је вероватно да има јединица поред којих за превод нису нађене српскохрватске фразе, или нису нађене све — а њихов је фонд иначе неизбројив и углавном неистражен. Међутим, још разумејемо и детаљније решавање постављеног задатка превазишло би могућности рада чак и већег ауторског тима, а не само двеју ауторки, осведочених ентузијаста у својој струци. Када се приказује дело овако великог обима и далекосежног значаја, уз то беспрекорно технички изведено, које представља резултат истину огромног прегнућа, приказивач би доспео у опасност да се спусти на неодо-варајући ниво уколико би почео да истражује ситне недостатке.

Немачко-српскохрватски фразеолошки речник, овако како је урађен, испољава на свим страницама велики набој научног потенцијала, не само стручног или рутинског, како се, на жалост, често мисли о лексикографији уопште. Он даје подстицаја за нека даља научна истраживања: рецимо, за једнојезичке или контрастивне студије о већој или мањој вербалности, тврђи или мањој тежњи ка предикативизацији исказаних „слика” или тврдњи, или о томе из којих се социјалних слојева чешће или ређе црпу поређења, лексичке изазовности и занимљивости итд., поред већ напред изнетих сугестија. Ово дело може послужити и за то да се помоћу њега верификују, допуне или исправе постојећи теоријски ставови о разним питањима фразеологије, каквих има у богатој литератури у свету. Утолико је његова вредност већа, јер је оно не само довршено, него и инспиративно.